

Ewelina Kantowicz

DZIAŁALNOŚĆ BADAWCZA W ZAKŁADZIE GEOGRAFII REGIONALNEJ W PIĘCDZIESIĘCIOLECIU 1954-2004

Zarys treści: Na tle poglądów na temat geografii regionalnej przedstawiono zmiany w czasie działalności badawczej Zakładu Geografii Regionalnej w minionym pięćdziesięcioleciu oraz dorobek w podziale na: prace metodologiczne, badawcze, encyklopedie, monografie i podręczniki oraz prace bibliograficzne, kartograficzne i nazewnictwo.

Słowa kluczowe: geografia regionalna, relacje człowiek-środowisko przyrodnicze

Patrząc na działalność badawczą Zakładu w tak długim okresie dostrzegamy, że zmieniała się ona pod wpływem zmian struktury organizacyjnej Instytutu Geograficznego UW, a później Instytutu Geografii UW i Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW, osobowości jej kierowników, a także pod wpływem zmieniającego się z upływem czasu składu osobowego. Pomimo pokusy, aby skorzystać z wygodnego w takim przypadku ujęcia chronologicznego, przedstawimy próbę wyodrębnienia najważniejszych nurtów działalności naukowej Zakładu, występujących w ciągu całego pięćdziesięciolecia. Przypomnieć poza tym wypada, że pracom badawczym realizowanym w Zakładzie były poświęcone tomy wydawnictw wydziałowych: *Prace i Studia IG UW*, 1976, 20 oraz *Prace i Studia Geograficzne, WGiSR*, 1985, 8 i 1997, 1.

Zreasumujemy jednak najpierw poglądy geografów na temat geografii regionalnej. Główne problemy i tendencje w geografii regionalnej w Polsce i na świecie przedstawione zostały w 1983 roku na ogólnopolskiej konferencji w Rydzynie na temat podstawowych problemów metodologicznych rozwoju polskiej geografii. Stwierdzono wówczas, że w latach osiemdziesiątych XX wieku można było wyróżnić 5 grup poglądów na to, **czym jest geografia regionalna** (Kantowicz, Skotnicki, 1984). Była więc ona:

1. **sumą wiedzy o różnych częściach świata** (informacja o rzeczywistych miejscach, wiedza o regionach i krajach świata, wiedza zorganizowana według koncepcji regionalnej);

2. **badaniem miejsca (obszaru, regionu):**

- z perspektywy ekologicznej,
- z punktu widzenia „świadomości – doświadczenia”,
- w ujęciu historycznym,
- ze względu na wewnętrzne jego zróżnicowanie,
- z punktu widzenia procesów, dzięki którym jest on zorganizowany,
- z punktu widzenia jego funkcjonowania,
- z punktu widzenia funkcjonowania regionu w odniesieniu do innych regionów;

3. **wydziałaniem regionów** (region jest teorią, koncepcją, narzędziem służącym poznaniu);

4. **geografią stosowaną** (na potrzeby planowania przestrzennego i różnych ekspertyz);

5. dziedziną prowadzącą do **syntezy relacji między przyrodą a działalnością człowieka**, bez konieczności uwzględniania obszaru jako środka umożliwiającego takie badanie, w nawiązaniu do kierunku ekologicznego.

Wymienione różnorodne podejścia, istniejące w geografii regionalnej również na początku XXI wieku, występowały także w okresie 50 lat działalności Zakładu Geografii Regionalnej. Pogląd o tym, że geografia regionalna powinna prowadzić do syntezy relacji między przyrodą a działalnością człowieka, wyznaczał główny kierunek badań w Zakładzie w ostatnim trzydziestoleciu.

Działalność naukową Zakładu Geografii Regionalnej w okresie 1954-2004 przedstawimy w następującym podziale:

- prace metodologiczne,
- prace badawcze, w tym badania nad:
 - problematyką fizycznogeograficzną,
 - problematyką społeczną, demograficzną, historyczną, polityczną, kulturową,
 - działalnością gospodarczą, rozwojem regionalnym i gospodarczym,
 - relacjami między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka,
- encyklopedie, monografie i podręczniki,
- prace bibliograficzne, kartograficzne i nazewnicze,

Zagadnienia metodologiczne są obecne w dorobku naukowym Zakładu Geografii Regionalnej od początku jego istnienia. Na I Ogólnopolskiej Konferencji Geografii Regionalnej zorganizowanej przez Zakład Geografii Regionalnej PAN i Katedrę Geografii Regionalnej UW w 1959 roku zrekapitulowano jej stan w różnych krajach (Marcin Rościszewski – we Francji, Zuzanna Siemek – w Niemczech, Lech Dzierżanowski – w USA) i w Polsce (Janina Kremky-Saloni). W tym samym roku Józef Barbag opublikował wielokrotnie później cytowany artykuł na temat przedmiotu i zadań geografii regionalnej, w którym stwierdził, że „Geografia regionalna...ustala na danym obszarze związki między poszczególnymi elementami oraz, tam gdzie one zachodzą, między środowiskiem a życiem społeczeństwa, w przeszłości i teraźniejszości.” (Barbag 1959, s. 496-7). Dopelnieniem jego poglądów na temat stosunku człowieka do środowiska geograficznego jest artykuł opublikowany w 1963 roku w 2. tomie *Geografii Powszechnej PWN* (Barbag 1963a). Specjalną uwagę poświęcił również nauczaniu geografii regionalnej (Barbag 1966). Po dwudziestu latach, w roku 1979, Zakład Geografii Regionalnej zorganizował drugą ogólnopolską konferencję na temat przedmiotu badań geografii regionalnej: „Geografia regionalna jako dyscyplina badawcza”. Na konferencji tej ówczesny kierownik Zakładu Bolesław Dumanowski przedstawił oryginalną koncepcję przedmiotu i celu badań geografii regionalnej (Dumanowski 1981). Istotą nowego podejścia stało się poszukiwanie związków między środowiskiem przyrodniczym a człowiekiem i jego działalnością z zastosowaniem różnorodnych metod badania tych relacji. O niektórych podejściach badawczych traktują oddzielne artykuły umieszczone w niniejszym tomie. Na konferencji z 1979 roku pracownicy Zakładu omówili węższe zagadnienia metodologiczne takie, jak: Perspektywy rozwoju badań problemu „człowiek-środowisko” w świetle doświadczeń radzieckiej geografii (Andrzej Gocłowski), Przyrodnicze bariery rolniczego zagospodarowania obszarów suchych – zarys koncepcji (Kantowicz 1981), Środowisko a rozwój gospodarczy (Maksymilian Skotnicki), Praktyczne aspekty badań relacji człowiek-środowisko (Andrzej Walewski).

Ogólna koncepcja geografii regionalnej rozwijana była później w kolejnych publikacjach i referatach konferencyjnych (Dumanowski 1971, 1982, 1984; Dumanowski, Kantowicz, Walewski 2000; Kantowicz 1986, 1987, 1988 a i b, Skotnicki 1987). Inne problemy metodologiczne rozwijane w Zakładzie dotyczyły:

- **związku różnych zagadnień geograficznych z geografą regionalną:** granice polityczne – Kałuski 1983b, 1988, procesy globalizacji – Bonasewicz 2003 c;

- **szczegółowych metod i koncepcji:** zagadnienia teoretyczno-modelowe gospodarki przestrzennej i struktury regionalnej – Kikolski 1974, 1976; kryteria oceny poziomu rolnictwa w krajach Trzeciego Świata – Skotnicki 1976; typologia miast za pomocą metody wykładnika lokalizacji – Bonasewicz 1980b; metoda oceny środowiska przyrodniczego – Dumanowski, Plit 1985; kryteria klasyfikacji regionów przygranicznych – Kantowicz, Skoczek, Walewski 1998; metoda oceny związku między granicami fizycznogeograficznymi a zaludnieniem i osadnictwem – Gocłowski 1986; metody badania relacji między zmiennymi o wartościach grupowanych – Walewski 1997; metoda oddaleń i procentowości Walentego Winida – Winidowa 1996; metody i wyniki zastosowane w cyklach prac magisterskich – Gocłowski 1997, 2004, Kantowicz 1997, Winidowa 2000, 2002.

- **zasad prowadzenia badań naukowych:** Dumanowski 1990;

- **niektórych problemów metodologicznych geografii i ochrony środowiska** – Dumanowski 1983, Kantowicz 1995, 1996, 1999a, Kantowicz, Lonc 1999.

Znaczny jest wkład Zakładu Geografii Regionalnej w tworzeniu nowych na Uniwersytecie Warszawskim interdyscyplinarnych kierunków studiów z ochrony środowiska, uruchomionych w 1992 roku oraz europeistyki istniejącej od 2004 roku. Z tą aktywnością wiążą się publikacje na temat metodycznych problemów kształcenia.

W pracach badawczych, od momentu powstania geografii regionalnej na Uniwersytecie Warszawskim do początku lat siedemdziesiątych, dominowała problematyka społeczno-ekonomiczna, w tym: badania ludnościowe, nad Polonią, migracjami i urbanizacją, działalnością gospodarczą, rozwojem regionalnym i gospodarczym w różnych regionach świata. Obecny był także nurt geografii historycznej, politycznej i kulturowej. Począwszy od połowy lat sześćdziesiątych i przyjscia do pracy w Katedrze Bolesława Dumanowskiego zapoczątkowany został nurt badań nad relacjami między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym, który w następnych latach stał się nurtem dominującym. Tych zagadnień, rozpatrywanych w różnych skalach, dotyczyła nie tylko większość podejmowanych przez pracowników przedsięwzięć naukowych, ale także, z nielicznymi wyjątkami, tematyka prac magisterskich, których wyniki składają

się również na dorobek naukowy Zakładu. Warto podkreślić tę wyraźną zgodność, a nawet podporządkowanie jednej z najważniejszych form działalności dydaktycznej owemu podstawowemu celowi badawczemu (Grochowski, Skotnicki 2002).

Najwcześniej podjęty został cykl analiz potencjalnych, optymalnych i rzeczywistych obszarów uprawy wybranych roślin, głównie z grupy użytków i roślin przemysłowych na przykładzie różnych krajów świata. Inspiracją była praca doktorska Jadwigi Winidowej na temat uprawy kawy w Etiopii. Kilka następnych cykli tematycznych odnosi się również do relacji między środowiskiem przyrodniczym a rolnictwem (wpływ zróżnicowania i jakości środowiska na różne aspekty rolnictwa i użytkowania ziemi, przyrodnicze bariery rolnictwa, wpływ efektu cieplarnianego na rolnictwo), co jest inspirowane zainteresowaniami naukowymi Eweliny Kantowicz, Maksymiliana Skotnickiego i Andrzeja Walewskiego. Także zagadnienia relacji między środowiskiem przyrodniczym a osadnictwem i ludnością znalazły swoje odbicie w kilku cyklach prac magisterskich dotyczących: wpływu zróżnicowania środowiska na rozmieszczenie i gęstość zaludnienia (Bolesław Dumanowski) na osadnictwo (Andrzej Gocłowski, Jadwiga Winidowa, Andrzej Bonasewicz) oraz wpływu granic fizycznogeograficznych na osadnictwo (Andrzej Gocłowski). Niektóre z cykli były już wcześniej omówione (Gocłowski 2004, Kantowicz 1997, Winidowa 2000, 2002) oraz są przedstawione w niniejszym tomie. W poniższym przeglądzie niejednokrotnie pojawiała się trudność zaklasyfikowania konkretnej publikacji do wyróżnionych wyżej działów. Wynika ona z obecnego w podziale samej geografii, także w rozumieniu instytucjonalnym, problemu nierozłączności kryteriów. I tak, geografii dzieli się według kryterium określającego dziedziny działalności człowieka (nazywanego skrótowo podziałem branżowym) na geografii społeczno-ekonomiczną, a w jej obrębie na geografii osadnictwa, zaludnienia, miast, rolnictwa, przemysłu, transportu, usług i handlu, turystyki. Nierozłącznie z tym podziałem wyróżnia się geografii regionalną i rozmaite jej odmiany, często wykraczające poza dyscyplinę geografii, jak na przykład interdyscyplinarne w swoich założeniach – europeistyka, studia latynoamerykańskie, czy też istniejące na Wydziale studia nad krajami rozwijającymi się realizowane w Instytucie Krajów Rozwijających się. W obrębie szeroko rozumianych studiów regionalnych znajdujemy prace będące faktycznie monografią geograficzną konkretnego obszaru, bądź też prace skoncentrowane na

węższej, ludnościowej lub gospodarczej problematyce. Wreszcie specjalną uwagę poświęcimy pracom, w których głównym celem są studia relacji człowiek-środowisko przyrodnicze, wydzielonych także niezgodnie z kryterium branżowego podziału geografii. Pamiętajmy zatem, że każdą z omawianych niżej prac można inaczej zaklasyfikować, zależnie od przyjętego punktu widzenia.

PROBLEMATYKA FIZYCZNOGEOGRAFICZNA

Prace z zakresu geografii fizycznej, geomorfologii i hydrogeografii wynikają z pierwotnej specjalności niektórych pracowników Zakładu z jednej strony, ale także z żywotnej roli, jaką dla kierunku badawczego warszawskiej geografii regionalnej mają procesy przyrodnicze. Problemy zależności rozwoju stoku od budowy geologicznej oraz wpływu petrograficznego zróżnicowania granitoidu karkonoskiego na formy rzeźby były przedmiotem badań Bolesława Dumanowskiego w okresie poprzedzającym jego przeniesienie się z Uniwersytetu Wrocławskiego na Uniwersytet Warszawski. Pierwsze publikacje w okresie pracy w Zakładzie są z tego zakresu (Dumanowski 1967 a,b,c,d, 1968a). Efektem dwukrotnego pobytu w Afryce (Tanzania i Libia) są publikacje na temat czwartorzędowych zmian klimatycznych w Afryce (Dumanowski 1972) i specyficznych form pagórków fitogenicznych tworzących się w strefie suchej (Dumanowski 1991, 1998). W studiach kameralnych Ewelina Kantowicz (1973) prowadziła badania warunków przyrodniczych w strefie granicy lasu i sawanny w Afryce, będące etapem przygotowywanej rozprawy doktorskiej. Hydrogeografia na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie była pierwotną specjalnością Andrzeja Gocłowskiego, a jego dwie pierwsze publikacje po przeniesieniu się na UW dotyczą morfogenezy działu wodnego między Odrą i Wisłą (Gocłowski 1977, 1978). W ostatnich latach doktorantka Zakładu kontynuowała w swoich publikacjach problematykę geomorfologiczną i hydrologiczną jezior Plitwickich w Chorwacji (Markowska 2004).

PROBLEMATYKA SPOŁECZNA, DEMOGRAFICZNA,
POLITYCZNA, KULTUROWA I HISTORYCZNA

Problematyka **osadnictwa i zaludnienia oraz urbanizacji** rozwijana była w całym okresie pięćdziesięciu lat istnienia Zakładu. Janina Kremky-Saloni w okresie 1963-1968 zajmowała się problematyką osadnictwa i zaludnienia Rumunii oraz europejskich krajów dawnego bloku sowieckiego. W wyniku wieloletnich badań prowadzonych w różnych rumuńskich ośrodkach uniwersyteckich powstała jej praca doktorska na temat procesów urbanizacyjnych w Rumunii. Zagadnieniami ludnościowymi zajmował się Maciej Jakubowski, a problematyką aglomeracji miejskich Piotr Korcelli. Maksymilian Skotnicki prowadził w tym czasie badania obszarów wiejskich w Afryce Zachodniej, a w zakresie problematyki ludnościowej sporządził kompleksowe studium na temat przyczyn i skutków migracji ze wsi w Mali i Górnej Wolcie (Skotnicki 1973). Największy dorobek w dziedzinie studiów ludnościowych na kontynencie Ameryki Łacińskiej ma Andrzej Bonasewicz związany z tą problematyką od początku swojej kariery naukowej. W najwcześniejszym okresie (1951-1969) badał związki między wzrostem liczby ludności a typem gospodarki, później związki między urbanizacją a rozwojem regionalnym Ameryki Łacińskiej. W tych ostatnich badaniach wykazał, że istnieją określone wartości gęstości zaludnienia w przypadku poszczególnych upraw, co należy tłumaczyć w dużym stopniu ich pracochłonnością (Bonasewicz 1964, 1966, 1970, 1991). Podobny wątek pojawia się też w afrykańskich studiach kameralnych poświęconych związkom pomiędzy gęstością zaludnienia a wzrostem intensywności rolnictwa żarowo-odłogowego, wyrażające się istnieniem tzw. progu agrodemograficznego (Kłós-Kantowicz 1976). W badaniach migracji ludności w Ameryce Łacińskiej i na świecie zajmowano się jej skutkami społeczno-gospodarczymi oraz znaczeniem migracji dla rozwoju regionalnego (Bonasewicz 1976, 1988, 1997, 1999 a i b). Efektem badań terenowych w dorzeczu rzeki Chama w Wenezueli i na obszarze stanu Meksyk w Meksyku były studia nad strukturą funkcjonalną osiedli, a w czasie półtorarocznego pobytu w Wenezueli – został zebrany materiał do pracy habilitacyjnej (Bonasewicz 1980a), w której opisano liniowy system ośrodków miejskich będących osią rozwoju regionalnego. Z kolei procesom urbanizacyjnym Azji poświęcony jest dorobek naukowy Jadwigi Winidowej po jej czteroletnim pobycie w Bangladeszu we wczesnych latach osiemdziesiątych. W pracy habilitacyjnej (1992a) i kilku artykułach (1988, 1992b, 1994) powiązała rozwój miast w Bangladeszu z przekształceniami strukturalnymi gospodarki

i społeczeństwa, a w kolejnych artykułach rozszerzyła tę problematykę na inne kraje Azji (1993, 1997 a i b, 1999) oraz na zjawiska migracji wewnętrznych (2001). Interesowano się również problemem pojemności ludnościowej w warunkach określonego typu użytkowania środowiska (Kikolski 1967).

W problematyce ludnościowej wyróżnia się nurt związany z badaniami **problemów Polonii**. W pierwszym okresie działalności (1954-1963) Bogodar Winid opublikował artykuł wskazujący na potrzebę podjęcia badań w tej dziedzinie (Winid 1961), nawiązano współpracę z Komitetem Badań nad Emigracją przy I Wydziale PAN i opublikowano wiele artykułów z zakresu problemów Polonii zagranicznej w „Rocznikach Polonii Zagranicznej” (Bogodar Winid, Andrzej Bonasewicz, Stanisław Otok, Jerzy Kwiatek, Andrzej Dembicz). Opublikowano też pierwsze powojenne opracowanie dotyczące rozmieszczenia Polaków zagranicą (Bonasewicz, Kielczewska-Zaleska 1960). W ostatnim okresie, po roku 1990 problematykę Polaków i Polonii zagranicznej kontynuował w Zakładzie Andrzej Bonasewicz (Bonasewicz 1994, 1996, 1998, 2000a) i Andrzej Gocłowski, który badał genezę i ewolucję polskiej diaspory w Południowej Ukrainie na tle warunków przyrodniczych (Gocłowski 2001).

Innym nurtem zainteresowań była **geografia polityczna** oraz szersze **zagadnienia narodowościowe i etniczno-kulturowe**. Początek zainteresowań geografiami polityczną wiąże się z osobą kierownika ówczesnego Zakładu Geografii Regionalnej i Politycznej (1964-1972) Józefa Barbaga, który opublikował liczne artykuły z tego zakresu (Barbag 1963 b, 1964). Ukoronowaniem jego zainteresowań geografiami polityczną jest podręcznik Geografia polityczna ogólna (Barbag 1974 a). Geografiami polityczną w początkowym okresie istnienia Katedry zajmowali się również Lucjan Kubiś, Stefan Gołębek i Andrzej Malinowski (Biegajło i in. 1974). Konfliktom i zmianom granic politycznych w Ameryce Łacińskiej poświęcone są publikacje współautorskie pracowników Zakładu (Bonasewicz, Dembicz, Malinowski, Skoczek 1973) i autorskie Andrzeja Bonasewicza (Bonasewicz 2000 b, 2002, 2003 a). Zagadnienia narodowościowe, etniczno-kulturowe i geopolityczne Południowo-Wschodniej Europy (głównie w odniesieniu do Bułgarii, Ukrainy i Rosji) oraz Półwyspu Krymskiego są przedmiotem publikacji Andrzeja Gocłowskiego (2002, 2003 a i b), typologia cech kulturowych społeczności Ameryki Łacińskiej – publikacji Andrzeja Bonasewicza (2003 b), różne aspekty granic politycznych, w tym rola rzek granicznych – publikacji Stefana Kałuskiego (1983 a, 1994 b, 1997).

DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA, ROZWÓJ GOSPODARCZY I REGIONALNY

Problematyka działalności gospodarczej i rozwoju była już wspomniana wyżej, przy omawianiu prac dotyczących powiązań między wzrostem liczby ludności i urbanizacją a rozwojem gospodarczym i regionalnym. Problemami **geografii gospodarczej** w różnym czasie i w różnym zakresie zajmowali się: Lech Ratajski i Bogodar Winid metodami kartowania zjawisk gospodarczych, Bogodar Winid ponadto geografiami krajów słabo rozwiniętych, zwłaszcza afrykańskich, Bohdan Kikolski i Joachim Koczy geografiami gospodarczą Chin, gdzie obydwoj przebywali kilka lat i Azji Południowo Wschodniej. Zbigniew Mieczkowski i Lech Kubiatowicz zajmowali się geografiami gospodarczą świata, Michał Kmita dawnymi terenami Drugiej Rzeczypospolitej (praca doktorska na temat dorzecza Mereczanki położonej na terenie obecnej Litwy), Piotr Korcelli Ameryką Północną. Adam Bajcar w czasie swojej pięcioletniej pracy w Zakładzie zapoczątkował badania z zakresu **turystyki** artykułem na temat zagospodarowania turystycznego Stanów Zjednoczonych, będącego podsumowaniem rocznego pobytu w USA (Bajcar 1968). Dwuczęściowy artykuł Regiony turystyczne Polski (Bajcar 1969) wszedł do literatury jako druga z kolei próba regionalizacji turystycznej Polski, po pracy Marii Ireny Mileskiej (1963). Kontynuował też pracę nad wielokrotnie później wznawianym przewodnikiem turystycznym Polska, którego drugie wydanie ukazało się w 1974 roku (Bajcar 1974a). Obecnie, zagadnienia związane z turystyką są kontynuowane z punktu widzenia ich relacji ze środowiskiem przyrodniczym, w szczególności w pracach magisterskich przygotowywanych pod opieką Stefana Kałuskiego i innych pracowników Zakładu (Ewelina Kantowicz, Andrzej Walewski, Maksymilian Skotnicki). W pracy doktorskiej Marka Więckowskiego turystyka rozważana była w powiązaniu ze współpracą transgraniczną na górskich obszarach południowej Polski. Ponadto, międzynarodowe aspekty turystyki, szczególnie z punktu widzenia jej roli w rozwoju regionalnym obszarów przygranicznych, są przedmiotem zainteresowań Stefana Kałuskiego (Kałuski 1964, 1993).

Problematyka **geograficzno-rolnicza obszarów pozapolskich** rozwinęła się na szerszą skalę począwszy od połowy lat sześćdziesiątych w związku z możliwością podjęcia badań terenowych, zwłaszcza w Afryce (Wybrzeże Kości Słoniowej, Mali, Etiopia) i Ameryce Łacińskiej (Kuba). Maksymilian Skotnicki

wykonał ogólnogeograficzne studium regionalne obszaru położonego w dorzeczu rzeki Sassandra (Wybrzeże Kości Słoniowej), prowadził szczegółowe badania rolnictwa ludów Bambara w dolinie Nigru w Mali (Skotnicki 1965, 1968) oraz użytkowania ziemi w Egipcie i Turcji (Skotnicki 1994, 1998). Badania terenowe Andrzeja Dembicza obejmowały obszary rolnictwa plantacyjnego na Kubie (Dembicz 1972), a Jadwiga Winidowa w czasie pobytu w Etiopii (1963-1968) zebrała materiały do problemów rolnictwa Etiopii (Winidowa 1969, 1972, 1976) i pracy doktorskiej na temat monokultury kawy, przyrodniczych uwarunkowań oraz roli w gospodarce Etiopii. Studia kameralne były poświęcone relacjom między środowiskiem przyrodniczym a rolnictwem, co omówimy w dalszej części, a także relacjom między zmianami struktury agrarnej a produkcją rolną (Skoczek 1976, 1978) oraz typologii rolnictwa światowego. Ten ostatni kierunek został zainicjowany w Polsce przez Jerzego Kostrowickiego, a znaczna część dorobku związana z tym kierunkiem ukazała się po utworzeniu Wydziału w 1979 roku, kiedy Pracownia Ameryki Łacińskiej została przeniesiona do Instytutu Krajów Rozwijających się (do 1984 Instytut Geografii Krajów Rozwijających się). Ważną publikacją jest praca Maksymiliana Skotnickiego (1982) o problemach typologii rolnictwa światowego w świetle realiów rolnictwa Trzeciego Świata. W latach 1975-1990 pracownicy Wydziału, w tym również Zakładu Geografii Regionalnej opracowali szereg zagadnień w ramach dwóch tematów badawczych. Pierwszy z nich: resortowy MNSzWiT II-7 „Tendencje rozwojowe rolnictwa światowego i ich powiązania z gospodarką żywnościową kraju” był koordynowany przez Zakład Rolnictwa Światowego SGGW-AR. Pracownicy Zakładu opracowali przyrodnicze uwarunkowania rolnictwa w Afryce (Florian Plit, Maksymilian Skotnicki), problemy zagospodarowywania nowych terenów rolniczych w Egipcie (Ewelina Kantowicz), Meksyku i krajach Ameryki Centralnej (Maria Skoczek), rozwoju rolnictwa w Brazylii (Stanisław Osiński), Urugwaju (Miroslawa Czerny), Algierii, Mali i Nigrze (Andrzej Walewski) oraz przemian w produkcji i handlu zagranicznym produktami tropikalnymi (Jadwiga Winidowa). Drugi temat CPBP 11.7 „Tendencje rozwoju społeczno-gospodarczego krajów słabo rozwiniętych i ich znaczenie dla Polski”, grupa tematyczna: „Społeczne i środowiskowe uwarunkowania rozwoju krajów rozwijających się” obejmował opracowania przyrodniczych i antropogenicznych barier rolnictwa w obszarach suchych i półsuchych Afryki Północnej (Ewelina Kantowicz, Andrzej Walewski) (Skoczek – Geografia rolnictwa w Uniwersytecie

Warszawskim) oraz uwarunkowań rozwoju i przestrzennego zróżnicowania działalności gospodarczej w Bangladeszu (Jadwiga Winidowa). W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych prowadzono porównawcze badania terenowe rozwoju lokalnego obszarów wiejskich w Polsce i we Francji. Współpracowali geografowie z WGiSR UW, IGiPZ PAN oraz z Uniwersytetu Montpellier III (m. in. Languedoc-Mazowsze ... 1992).

RELACJE MIĘDZY ŚRODOWISKIEM PRZYRODNICZYM A DZIAŁALNOŚCIĄ CZŁOWIEKA

Relacje są w geografii ekonomicznej definiowane jako relacje współwystępowania w przestrzeni, następstwa w czasie, relacje między formą i funkcją, korelacje, relacje części do całości (Domański 1988). W geografii regionalnej traktowane są jako przestrzenne współwystępowanie zjawisk przyrodniczych i społeczno-gospodarczych, co staje się przesłanką do poszukiwania zależności przyczynowych między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka. Podstawy teoretyczne tych zależności określają koncepcje badawcze stosowane w geografii regionalnej: zasada czynników ograniczających działalność człowieka, zróżnicowanie jako ogólna cecha środowiska przyrodniczego oddziałująca na człowieka i jego działalność, zasada łańcucha powiązań pośrednich w relacjach człowiek-środowisko, zmienność relacji w czasie i ich dwukierunkowość. Zbadaniu zgodności przestrzennego współwystępowania cech środowiska przyrodniczego i cech społeczno-gospodarczych służą różne szczegółowe metody analizy korelacyjnej. Wśród cech środowiska przyrodniczego relacje były rozpatrywane z punktu widzenia jego zróżnicowania, jego przydatności dla różnych działań człowieka, oddziaływania poszczególnych cech środowiska, istniejących granic i barier fizycznogeograficznych, oddziaływania zmian środowiska, wreszcie wywoływanych w nim degradacji. Od strony natomiast zjawisk społeczno-gospodarczych brano pod uwagę: gęstość zaludnienia, rozmieszczenie i trwałość osadnictwa, różne aspekty rolnictwa i użytkowania ziemi, gęstość i układ sieci komunikacyjnej i transportowej, turystykę i zagospodarowanie turystyczne, rozwój gospodarczy i jego cechy.

Zainteresowania naukowe Bolesława Dumanowskiego i pierwsza publikacja na ten temat (Dumanowski 1968b) skupione na relacjach między **zróżnicowaniem**

środowiska przyrodniczego a gęstością zaludnienia w Afryce stały się impulsem podjęcia dalszych badań dotyczących roli tej cechy środowiska (Dumanowski 1971, 1974, Dumanowski, Plit 1985; Kantowicz 1973, 1975, Makowski, Skoczek 1985). Geograficzna treść różnorodności przyrodniczej i jej znaczenie dla człowieka były rozwijane później w Zakładzie jako jeden z ważnych nurtów badawczych. Warto podkreślić nowatorstwo tego kierunku w latach siedemdziesiątych, bowiem dopiero w latach dziewięćdziesiątych cecha ta pod nazwą bioróżnorodności i georóżnorodności zyskała rangę jednego z podstawowych globalnych problemów nauki i ochrony przyrody (szerzej o tym podejściu Bolesław Dumanowski). Wyniki pracy doktorskiej Eweliny Kantowicz (1975, 1985 a) na temat naturalnych warunków rozwoju uprawy roślin na pograniczu lasu i sawanny w Afryce potwierdziły postawioną hipotezę, zgodnie z którą różnorodność warunków przyrodniczych występujących w strefie granicy lasu i sawanny przyczyniła się do powstania tam drugorzędowego centrum udomowienia roślin i zapoczątkowania rolnictwa przy wykorzystaniu lokalnie udomowionych gatunków zbóż i roślin bulwiastych. Jednocześnie pokazano, że zależności znane fitosocjologom w skali badań terenowych (efekt ekokliny), odnoszą się również do granicy pomiędzy największymi jednostkami odniesienia, czyli biomami. O ile granica lasu i sawanny wyraża zróżnicowanie środowiska przyrodniczego, które dla działalności człowieka oznacza najczęściej pewną wartość pozytywną, o tyle skrajne warunki przyrodnicze afrykańskiej strefy suchej, gdzie prowadzono badania terenowe w połowie lat siedemdziesiątych (Ewelina Kantowicz) kierują uwagę na inną treść pojęcia granicy w kontekście środowiskowym, a mianowicie na granicę rozumianą jako graniczna – progowa jakość środowiska. Podstawy teoretyczne dla relacji takich cech środowiska z działalnością człowieka znaleźć można w ekologicznej koncepcji czynników ograniczających, zrodzonej na gruncie nauk biologicznych. Stała się ona szeroko rozumianą podstawą metodologiczną nurtu badawczego na temat przyrodniczych barier działalności rolniczej. W pracy habilitacyjnej na temat mechanizmu oddziaływania barier przyrodniczych na rolnicze zagospodarowanie ziemi w Egipcie i w całej strefie suchej (Kantowicz 1985b) postawiony został problem uniwersalności wyników uzyskanych w badaniach szczegółowych w stosunku do prawidłowości ogólnych. Jest to problem nie tylko badań geograficznych, ale także innych badań przyrodniczych, w których zjawiska rozpatrywane są w aspekcie ich przestrzennego zróżnicowania.

Badania na temat **znaczenia granic fizycznogeograficznych** w procesach lokalizacji i rozwoju osadnictwa na przykładach z terenów Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej podjął Andrzej Gocłowski. W kolejnych publikacjach zajmował się hierarchizacją ważności poszczególnych rodzajów granic fizycznogeograficznych z punktu widzenia ich znaczenia dla osadnictwa (Gocłowski, 1986, 1990, 1992), opracowaniem koncepcji przyrodniczo-humanistycznego podejścia badawczego, wychodzącego – z jednej strony – od geograficznej idei atrakcyjności dla człowieka granic fizyczno-geograficznych, z drugiej – od badań historycznych, prowadzących do wyznaczania rubieży rozprzestrzeniania się osadnictwa (Gocłowski 1988). Wyniki badań przedstawione w rozprawie habilitacyjnej na temat przyrodniczych uwarunkowań usytuowania i rozwoju miast na Krymie w okresie od VI w. p.n.e. do połowy wieku XX (Gocłowski 1993) pokazują, że z określonymi odcinkami kompleksowych granic fizyczno-geograficznych wiążą się specyficzne dla nich formacje osadnicze. Podobną problematykę podjął Maciej Lechowicz (2000, 2001, 2004). Problematyce granic fizycznogeograficznych poświęcony jest w niniejszym tomie oddzielny rozdział autorstwa Andrzeja Gocłowskiego.

Kolejnym nurtem badania relacji człowiek-środowisko jest skupienie się na poszczególnych **elementach środowiska przyrodniczego** i ich cechach. Przedmiotem zainteresowania Stefana Kałuskiego jest znaczenie systemów rzecznych w strukturach regionalnych. W ramach tych badań główna uwaga była skoncentrowana na roli rzek jako barier przestrzennych oraz roli dorzeczy jako obszarów kształtowania się więzi regionalnej w różnych skalach przestrzennych (Kałuski 1977, 1983 a, 1992, 1994 a i b). Badania przeprowadzone w pracy doktorskiej Andrzeja Walewskiego (1977) na temat wpływu rzeźby terenu na użytkowanie gruntów uprawnych w Afryce międzyzwrotnikowej ujawniły, że analizowane relacje mają odmienny charakter w różnych częściach badanego obszaru. Stwierdzenie przestrzennego zróżnicowania zależności między badanymi zjawiskami stało się podstawą sformułowania koncepcji regionów zależności przyroda-człowiek. Ich wydzielenie umożliwia tym samym łączną realizację dwóch najczęściej postulowanych, a traktowanych zazwyczaj opozycyjnie, zadań geografii regionalnej – wydzielenie i wyjaśnianie regionów oraz badanie relacji przyroda-człowiek. Koncepcja ta znalazła zastosowanie i pośrednie potwierdzenie w badaniach przyrodniczych uwarunkowań rolnictwa w obszarach górskich Afryki (Walewski 1979, 1990, 1998). Wykazały one

zarówno istnienie strefowego zróżnicowania relacji środowisko-rolnictwo, jak również obecność strefy wysokościowej (piętra) szczególnie atrakcyjnej dla uprawy szerokiego wachlarza roślin.

Przewidywane **zmiany środowiska** przyrodniczego takie, jak na przykład wzmógłony efekt cieplarniany, będą w przyszłości oddziaływać na różne aspekty życia i działalności człowieka. Analiza tych oddziaływań i ich skutków powinna być podstawą dla podejmowania racjonalnych decyzji dotyczących ewentualnego zapobiegania tym zmianom, na przykład poprzez ograniczanie emisji gazów szklarniowych. W pracach badawczych i w cyklu prac magisterskich przygotowywanych pod opieką Andrzeja Walewskiego podjęto badania skutków wzmógłonego efektu cieplarnianego na niektóre aspekty życia człowieka (Walewski 1996; Kantowicz, Walewski 2000). Związkami między cyklicznymi zmianami oceaniczno-klimatycznymi (ENSO) a gospodarką na zachodnich wybrzeżach Ameryki Łacińskiej zajmowała się w swojej pracy magisterskiej Dorota Rucińska (2003), a następnie rozszerzyła zakres przestrzenny tych rozważań na całą strefę międzyzwrotnikową.

Drugi kierunek omawianych relacji, czyli **wpływ działalności człowieka na środowisko przyrodnicze**, choć pojawiał się już we wcześniejszych publikacjach (Bajcar, 1974b, Winid 1980, Dumanowski 1983, Kantowicz 1983, 1999b, Carter, Kantowicz 2002) dopiero niedawno stał się głównym przedmiotem zainteresowania doktorantów Zakładu, absolwentów Międzywydziałowych Studiów Ochrony Środowiska. Małgorzata Roge-Wiśniewska podjęła badania strefy gazociągu jamalskiego na odcinku przebiegającym przez teren Polski. Jej praca doktorska na temat zależności zmian pokrycia terenu od gleb i wód podziemnych w antropogenicznie zaburzonej strefie gazociągu jamalskiego była kontynuacją wcześniejszych zainteresowań skoncentrowanych wokół procedury ocen oddziaływania inwestycji na środowisko (Lenart, Roge 2001, 2002, Roge 2001, Roge-Wiśniewska 2004). W pracy doktorskiej zajmowała się różną odpornością środowisk poddanych presji budowy i eksploatacji gazociągu. Doktorant Zakładu Krzysztof Piskorski także wniósł nową problematykę w dotychczasowe spektrum zainteresowań, a mianowicie problematykę zarządzania środowiskowego w zakładach przemysłowych Polski (Piskorski 2003).

ENCYKLOPEDIE, MONOGRAFIE I PODRĘCZNIKI

Udział geografii regionalnej w opracowaniu wielkich encyklopedii, monografii oraz podręczników akademickich i szkolnych jest wybitny. W okresie 1954-63 pracownicy Katedry opracowali kilkadziesiąt artykułów do *Encyklopedii Współczesnej PWN* (Andrzej Bonasewicz, Stanisław Otok, Irena Stańczak, Janina Wiśniewska, Bogodar Winid, Jadwiga Winidowa) oraz hasła do *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN* z zakresu geografii ekonomicznej świata (Józef Barbag, Andrzej Bonasewicz, Bohdan Kikolski, Joachim Koczy, Piotr Korcelli, Jerzy Kwiatek, Stanisław Otok, Janina Saloni, Maksymilian Skotnicki, Irena Stańczak, Bogodar Winid, Jadwiga Winidowa, Janina Wiśniewska-Dzierżanowska). W następnych latach (1962-1967) pracownicy Katedry opublikowali kilkadziesiąt rozdziałów do pięciotomowej *Geografii Powszechnej PWN*: Józef Barbag był redaktorem II tomu i autorem rozdziałów w II i III tomie, w IV tomie Joachim Koczy, Bohdan Kikolski, Lech Ratajski, Maksymilian Skotnicki, Lucjan Kubiatowicz, Maciej Jakubowski, Jadwiga Winidowa, Irena Stańczak, Tadeusz Żebrowski, w V tomie Józef Barbag, Andrzej Bonasewicz i Lucjan Kubiatowicz. Było to pierwsze po wojnie wydanie Geografii Powszechnej. Zespół pod kierunkiem Józefa Barbaga opracował liczne hasła do słownika encyklopedycznego Polska Ludowa (Józef Barbag, Joachim Koczy, Bohdan Kikolski). W latach siedemdziesiątych w Pracowni Ameryki Łacińskiej został opracowany *Słownik terminów geograficznych Ameryki Łacińskiej* (Dembicz, Makowski, Malinowski, Skoczek 1979).

Po roku 1989 powstało wiele nowych inicjatyw wydawniczych, obejmujących przygotowanie nowych oryginalnych wydań encyklopedycznych oraz tłumaczenia wydań zagranicznych. W tej działalności pracownicy zakładu byli bardzo aktywni. Wśród opracowań oryginalnych największym przedsięwzięciem było przygotowanie przez geografów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Warszawskiego i wydanie w 1996 roku (wyd. OPRES) *Encyklopedii Geograficznej Świata*. Pracownicy Zakładu byli autorami rozdziałów i haseł (Andrzej Bonasewicz, Andrzej Gocłowski, Ewelina Kantowicz, Maksymilian Skotnicki, Andrzej Walewski, Jadwiga Winidowa). Inne wydawnictwa encyklopedyczne to: *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN* (Andrzej Gocłowski, Jadwiga Winidowa), *Wielka Encyklopedia PWN* (Andrzej Gocłowski, Ewelina Kantowicz, Maksymilian Skotnicki, Andrzej Walewski, Jadwiga Winidowa), *Encyklopedia dla dzieci* wydana przez wydawnictwo Wiedza Powszechna (Jadwiga Winidowa) i *Wielka*

*Ilustrowana Encyklopedia (Suplement Współczesny – do reprintu przedwojennej encyklopedii Gutenberga – Andrzej Gocłowski, Maksymilian Skotnicki, Bogodar Winid). Z przekładów znanych encyklopedii zagranicznych pracownicy Zakładu uczestniczyli w tłumaczeniu *Encyclopedia Britannica* (Bolesław Dumanowski) i recenzjach (Andrzej Bonasewicz, Ewelina Kantowicz, Jadwiga Winidowa). Charakter opracowań encyklopedyczno-monograficznych mają także tłumaczenia atlasów świata, dla których teksty przygotowywali pracownicy Zakładu. Należą do nich: *Ilustrowany Atlas Świata*, tłumaczenie i opracowanie wersji polskiej: *The Picture Atlas of the World*, Dorling Kindersley Limited, London, 1991, wyd II uzupełnione 1993 (Bolesław Dumanowski), *Wielki Ilustrowany Atlas Świata*, I wydanie polskie 1993, Geocenter International, Warszawa – tłumaczenie i opracowanie tekstów na podstawie *The New World Atlas* (Bolesław Dumanowski), *Atlas Świata* opracowanie polskiej wersji *The Eyewitness Atlas of the World*, Dorling Kindersley Limited, London, 1994, redakcja naukowa Bolesław Dumanowski, Jacek Paślawski, tłumaczenia: Andrzej Bonasewicz, Bolesław Dumanowski, Ewelina Kantowicz, Jadwiga Winidowa. Polska Oficyna Wydawnicza BAW, Warszawa, 1995 oraz *Księga Świata. Atlas*, I wydanie polskie, Geocenter, Warszawa, 1996 (Bolesław Dumanowski częściowy przekład).*

Przez cały okres pięćdziesięciu lat ukazywały się również **monografie i podręczniki**. W 1948 roku ukazał się pierwszy po wojnie podręcznik z *Geografii gospodarczej Polski*, dwukrotnie tłumaczony na język rosyjski oraz na język chiński w Pekinie (Barbag 1948). W 1960 roku Józef Barbag we współpracy z M. Janiszewskim przygotował nowy podręcznik *Geografia gospodarcza Polski* (Barbag, Janiszewski 1960), a następnie z Anną Dylikową podręcznik dla Studiów Nauczycielskich *Geografia regionalna Polski* (Barbag, Dylikowa 1966). Pracownicy Katedry opracowali w latach 1954-63: skrypt akademicki *Materiały do geografii Afryki* (red. Bogodar Winid; Maksymilian Skotnicki, Jadwiga Winidowa, Irena Stańczak, Maciej Jakubowski, Jan Grysiński, Stefan Gołębek), *Ludność Ameryki od 1850 do 1950* oraz *Ludność Azji od 1870 do 1950* zamieszczone w Dokumentacji Geograficznej, 3, 6 (A. Bonasewicz, R. Szczęsny). Owocem kilkuletniej pracy Józefa Barbaga (1963-68) był pierwszy w Polsce podręcznik *Zarys geografii politycznej* i jego drugie wydanie *Geografia polityczna ogólna* (Barbag 1974a). Ukazały się także *Geografia ekonomiczna Stanów Zjednoczonych i Kanady* (Barbag 1974b) i monografie regionalne *Wielka Brytania* (Barbag 1976) i *Zarys geografii Indii* (Winid 1960). Rezultatem współpracy Lecha Ratajskiego

i Bogodara Winida było opublikowanie podręcznika *Kartografia ekonomiczna* (Ratajski, Winid 1960), a w istniejącej wówczas Pracowni Afryki opracowano dwa skrypty akademickie: zespół pod kierunkiem Bolesława Dumanowskiego opublikował skrypt *Geografia fizyczna Afryki* (Dumanowski, Kłos-Kantowicz, Jakubowski, 1968), a pod kierunkiem Jadwigi Windowej *Surowce mineralne Afryki* (Winidowa, Kolbasenko, Kantowicz 1979). Efektem szerszej współpracy pracowników Katedry (Adam Bajcar, Andrzej Bonasewicz, Maciej Jakubowski, Stefan Kałuski, Piotr Korcelli, Stanisław Otok, Janina Kremky-Saloni) było wydanie w 1971 r. pracy zbiorowej pod kierunkiem i redakcją Józefa Barbaga *Geografia Świata* PZWS. Ten podręcznik doczekał się czterech kolejnych wydań (Barbag red. II wyd. 1975, III wyd. 1985), z których ostatnie, czwarte wydanie (1992) ukazało się już po śmierci Józefa Barbaga pod redakcją Marcina Rościszewskiego. Ostatnim podręcznikiem opublikowanym przez Barbaga była *Geografia gospodarki świata* (Barbag 1982). W końcu trzeba też wymienić opublikowanie w 1985 roku pracy zbiorowej *Geografia regionalna Ameryki Łacińskiej*, która jest osiągnięciem byłych pracowników Zakładu (Andrzej Dembiczy, Maria Skoczek, Jerzy Makowski, Stanisław Osiński i Mirosława Czerny), w której przygotowaniu uczestniczył także Andrzej Bonasewicz.

Inne jeszcze pola aktywności publikacyjnej Zakładu obejmują prace **bibliograficzne**. Tu trzeba wspomnieć działalność Bogodara Winida, który jest współautorem *Bibliografii Geografii Polskiej* i autorem publikacji o charakterze bibliograficznym i przeglądowym (Winid 1964 a i b, 1965, 1977, 1979). Kolejnym polem są prace z dziedziny **nazewnictwa geograficznego**, prowadzone głównie przez Maksymiliana Skotnickiego, który kieruje Komisją Standaryzacji Nazw Geograficznych poza granicami Polski, istniejącą w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii. Ponadto Stefan Kałuski (ze współautorem T. Komornickim) opublikował w 1996 roku *Słownik niekonwencjonalnych nazw geograficznych* i w 1999 roku rozdział *Rzeczne przydomki. Niekonwencjonalne nazewnictwo wodne* w dziele zbiorowym pt. *Rzeki. Kultura – cywilizacja – historia*. Wreszcie z zakresu **weksylogii** Andrzej Bonasewicz opublikował *Godła i flagi świata*, jedno z pierwszych takich opracowań po II wojnie światowej.

Dorobkiem Zakładu w latach sześćdziesiątych są również **prace kartograficzne**. W 1962 roku przygotowano kilkadziesiąt map gospodarczych do Atlasu Świata PWN-WZK (Józef Barbag, Andrzej Bonasewicz, Joachim Koczy,

Stanisław Otok, Bogodar Winid). W 1964 roku pracownicy Pracowni Afryki ówczesnej Katedry Geografii Świata opracowali *Atlas podziałów administracyjnych Afryki*. W 2001 r. Maksymilian Skotnicki był współautorem koncepcji i serii map *Atlasu Świata* wydanego przez OPRES w Krakowie.

LITERATURA

- Bajcar A., 1968, *Problemy zagospodarowania turystycznego Stanów Zjednoczonych*. Ruch turystyczny, SGPiS, Zakład Prawnych i Ekonomicznych Zagadnień Turystyki, 1 (26).
- Bajcar A., 1969, *Regiony turystyczne Polski*. Geografia w szkole, 22, 3 i 4.
- Bajcar A., 1974a, *Polska. Przewodnik turystyczny*. 2 wyd., Warszawa.
- Bajcar A., 1974b, *Turystyka a ochrona przyrody*. Prace IG PAN, 27, 1.
- Barbag J., 1948, *Geografia gospodarcza Polski*. RJW.
- Barbag J., 1959, *Przedmiot i zadania geografii regionalnej*. Przegląd Geograficzny, PWN, Warszawa.
- Barbag J., 1963a, *Człowiek a środowisko geograficzne*. [W:] *Geografia Powszechna*, II, PWN, Warszawa.
- Barbag J., 1963b, *Zmiany mapy politycznej świata (1900-1962)*. [W:] *Geografia Powszechna*, II, PWN, Warszawa.
- Barbag J., 1964, *O miejsce geografii politycznej w systemie nauk o Ziemi*. Czasopismo Geograficzne, XXXV.
- Barbag J., 1966, *Geografia regionalna i jej nauczanie*. [W:] *Metodyka nauczania geografii*. Instytut Pedagogiki.
- Barbag J., 1974a, *Geografia polityczna ogólna*. PWN, Warszawa.
- Barbag J., 1974b, *Geografia ekonomiczna Stanów Zjednoczonych i Kanady*. PWE, Warszawa.
- Barbag J. (red.), 1975 (2 wyd. 1985), *Geografia świata*. Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Barbag J., 1976, *Wielka Brytania*, PWN, Warszawa.
- Barbag J., 1982, *Geografia gospodarki świata*. WSIP, Warszawa.
- Barbag J., Dylikowa A., 1966, *Geografia regionalna Polski*. Podręcznik dla Studiów Nauczycielskich. PZWS, Warszawa.

- Barbag J., Janiszewski M., 1960, *Geografia gospodarcza Polski*. PZWS, Warszawa.
- Biegajło S., Bonasewicz A., Otok S., Winidowa J., 1974, *Zakład Geografii Regionalnej i Politycznej w latach 1951/52 – 71/72*. Prace i Studia IGUW, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 19, 33-66.
- Bonasewicz A., 1964, *Zmiany zaludnienia Brazylii w okresie 1950-1960 i ich powiązanie z gospodarką*. (Streszczenie pracy doktorskiej), Prace i Materiały Międzyuczelnianego Zakładu Problemowego Gospodarki Krajów Słabo Rozwiniętych SGPiS, 4.
- Bonasewicz A., 1966, *El crecimiento de la población y el desarrollo económico en Brasil en los años 1950-1960*. [W:] *La geografía y los problemas de población*. T.I UGI, Mexico.
- Bonasewicz A., 1970, *Population pressure in the state of São Paulo*. [W:] *Geography and Crowding World*, New York.
- Bonasewicz A., 1976, *Analiza migracji ludności w Wenezueli w okresie 1936-1971*. Prace i Studia Instytutu Geogr. UW, 20.
- Bonasewicz A., 1980a, *Urbanizacja i rozwój regionalny Wenezueli*. Warszawa.
- Bonasewicz A., 1980b, *Typologia miast Wenezueli metodą wykładnika lokalizacji*. Afryka, Azja, Ameryka Łacińska, 58/59.
- Bonasewicz A., 1988, *Las migraciones de la población y el desarrollo regional de America Latina*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Bonasewicz A., 1991, *Las ciudades en el desarrollo regional de America Latina. Los casos de Venezuela y Brasil*. Revista Panamericana de Planificación, 93, Guatemala.
- Bonasewicz A., 1994, *Les polonaise en Lithuanie et en Lettonie*, Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Bonasewicz A., 1996, *Les polonais en Bielorussie et en Ukraine*, Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Bonasewicz A., 1997, *Population migration in Europe during last twenty years*. Acta Carolinae, Praha.
- Bonasewicz A., 1998, *Les polonais en Russie et en Kazakhstan*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Bonasewicz A., 1999a, *Las migraciones entre los países latinoamericanos en los últimos 20 años*. [W:] *Migraciones y procesos de integración regional*. Cordoba, Buenos Aires.

- Bonasewicz A., 1999b, *Population migration in Central-Eastern Europe after 1990*. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae Geographica, Supplementum Nr 2, Bratislava.
- Bonasewicz A., 2000a, *La emigración polaca a America Latina*. [W:] *Emigración Centroeuropea a America Latina*. Univ. Carolina de Praha, Praha.
- Bonasewicz A., 2000b, *Główne konflikty w świecie w ostatnim 20-leciu i związane z nimi migracje polityczne*. Migracje i Społeczeństwo, IHPAN, 4.
- Bonasewicz A., 2002, *Typologia konfliktów etnicznych*. [W:] *Kultura jako przedmiot badań geograficznych*. T. 2, Wrocław.
- Bonasewicz A., 2003a, *Zmiany granic państwowych i mniejszości narodowe*. [W:] *Migracje i Społeczeństwo*. T. 8.
- Bonasewicz A., 2003b, *Cechy kulturowe społeczności Ameryki Łacińskiej*. [W:] *Kulturowy aspekt badań geograficznych*. Wrocław, t. 3.
- Bonasewicz A., 2003c, *Przyczyny i skutki procesów globalizacji*. [W:] *Geograficzne aspekty globalizacji i integracji europejskiej*. Opole.
- Bonasewicz A., Dembicz A., Malinowski A., Skoczek M., 1973, *Spory terytorialne w Ameryce Łacińskiej*. PISM, Warszawa.
- Bonasewicz A., Kiełczewska-Zaleska M., 1960, *Rozmieszczenie Polaków zagranicą*. Problemy Polonii Zagranicą, 1.
- Carter F. W., Kantowicz E., 2002, *Poland*, [W:] *Environmental Problems in East Central Europe*. (ed. F. W. Carter, and D. Turnock), Routledge Studies of Societies in Transition 18, Routledge Taylor & Francis Group (second edition), London and New York, 183-206.
- Dembicz A., 1972, *Estudio socio-economico de la Base Plantanera de Artemisa*. Impresora Universitaria, La Habana.
- Dembicz A., Makowski J., Malinowski A., Skoczek M., 1979, *Słownik terminów geograficznych Ameryki Łacińskiej*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Domański R., 1988, *Teoretyczne podstawy geografii ekonomicznej*. Warszawa.
- Dumanowski B., 1967a, *Zależność rozwoju stoku od budowy geologicznej*. Acta Universitatis Vratislaviensis, 61.
- Dumanowski B., 1967b, *Karkonosze – Introduction. Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*. Poland, Sept. 1967.
- Dumanowski B., 1967c, *Site Pielgrzymy. Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*. Poland, Sept. 1967.

- Dumanowski B., 1967d, *Site Karpacz. Guide to excursion of the Symposium of the Commission on the Evolution of Slopes*. Poland, Sept. 1967.
- Dumanowski B., 1968a, *Influence of petrographical differentiation of granitoids on land forms*. *Geographia Polonica*, IV, 14.
- Dumanowski B., 1968b, *The influence of geographical environment on distribution and density of population in Africa*. *Africana Bulletin*, 9.
- Dumanowski B., 1970, *Examples of geomorphological investigation In Poland, based on quantitative methods*. *Geographia Polonica*, 18.
- Dumanowski B., 1971, *Środowisko a ewolucja*. *Kosmos*, A, 1.
- Dumanowski B., 1972, *Czwartorzędowe zmiany klimatyczne w Afryce*. *Czasopismo Geograficzne*, XLIII, 1.
- Dumanowski B., 1974, *The influence of the geographical environment on the location of towns In Africa*. [W:] *Studies of geography in Hungary*. II Man and Environment.
- Dumanowski B., 1981, *Geografia regionalna jako dyscyplina badawcza*. *Przeegl. Geogr.*, LIII, 1.
- Dumanowski B., 1982, *Uwagi o poglądach dotyczących relacji: człowiek-przyroda*. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2.
- Dumanowski B., 1983, *Ochrona przyrody a związki między człowiekiem a otaczającym go środowiskiem*. *Prace i Studia Geograficzne UW*.
- Dumanowski B., 1984, *Remarks on geographical environment*. *Miscellanea Geographica*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Dumanowski B., 1988, *Sudety-Karkonosze*. [W:] *Polska na zdjęciach satelitarnych*. PWN, Warszawa.
- Dumanowski B., 1990, *Wstęp do badań naukowych dla geografów*. Warszawa.
- Dumanowski B., 1991, *Pagórki fitogeniczne w Libii*. *Czasopismo Geograficzne*, LXII, 1-2.
- Dumanowski B., 1998, *Phytogenic hillocks In Libya*. *Africana Bulletin*, 46.
- Dumanowski B., Jakubowski M., Kłos-Kantowicz E., 1968, *Geografia fizyczna Afryki*. Skrypt dla studentów Studium Afrykanistycznego, Warszawa.
- Dumanowski B., Kantowicz E., Walewski A., 2000, *Relacje człowiek – środowisko przyrodnicze w badaniach i kształceniu z geografii regionalnej*. *Seminarium Geografia regionalna świata w nauczaniu akademickim*, WSP, Kraków (niepubl.).

- Dumanowski B., Plit F., 1985, *Metoda oceny środowiska przyrodniczego na przykładzie Afryki*. Prace i Studia Geograficzne, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8.
- Gocłowski A., 1977, *Ewolucja morfogenetyczna działu wodnego między Odrą a Wisłą*. Czasopismo Geograficzne, Wrocław, 1, 41-48.
- Gocłowski A., 1978, *Morfologiczny endoreizm na dziale wodnym między Odrą a Wisłą*. Annales UMCS, Lublin sec. B, XXX/XXXI, 10, 165-188.
- Gocłowski A., 1984, *Continuity of Urban Locations and the Main*. Complex Physico-Geographical Boundaries on the Crimean Peninsula (USSR), *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 223-232, oraz skrót : 25e Congres International de Geographie Resumes des Communications, Caen, I, 8,14.
- Gocłowski A., 1986, *A method for assessing relations between the physico-geographical boundaries and location and growth of settlement*, *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 153-158
- Gocłowski A., 1988, *The influence of physico-geographical boundaries on settlement and settlements borders*, *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 187-191.
- Gocłowski A., 1990, *Hierarchization of the components of the natural environment and the studies on relations between Nature and Man*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 135-145.
- Gocłowski A., 1992, *The Relationship between Natural Condition and Location of Settlement*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 125-129.
- Gocłowski A., 1993, *Przyrodnicze uwarunkowania lokalizacji i trwałości miast na Półwyspie Krymskim (VI w. p.n.e. – XX w. n.e.)*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa (wyd. 2, poprawione).
- Gocłowski A., 1997, *Przyrodnicze uwarunkowania zaludnienia i osadnictwa. Badania prowadzone w Zakładzie Geografii Regionalnej Wydział Geografii i Studiów Regionalnych*. Prace i Studia Geograficzne, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 19.
- Gocłowski A., 2001, *Historyczno-geograficzna specyfika ziem Południowej Ukrainy a polska mniejszość etniczna w XIX i na początku XX w. (na przykładzie Odessy)*. [W:] *Zbirnyk Naukovykh Praci "Pivdennyj Arhiv"*, wyd. Ajlant, Chersoń, V, 30-40.

- Gocłowski A., 2002, *Bułgarsko-turecki wewnętrzny konflikt etniczno-kulturowy w warunkach ustroju totalitarnego powojennej Bułgarii*. [W:] *Kultura jako przedmiot badań geograficznych. Studia teoretyczne i regionalne*, Oddział Wrocławski Polskiego Towarzystwa Geograficznego – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 155-175.
- Gocłowski A., 2003a, *Przyrodnicze uwarunkowania geopolitycznego znaczenia Krymu w Europie*. [W:] *Pivdennyj Archiv (Istoryczni nauky)*, wyd. HDU, Chersoń, XIII, 82-96 oraz streszczenie [W:] *Pivdennyj Archiv*, wyd. HDU, Chersoń, XII, 220.
- Gocłowski A., 2003b, *Eksodus bułgarskich muzułmanów do Turcji w 1989 r. jako zapowiedź zmięczenia wpływów imperialnych ZSRS na Bałkanach*. [W:] *Upadek imperiów i rozwój migracji. Migracje i Społeczeństwo*, (red. J. Zamojski), Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk – Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, wyd. Neriton, Warszawa, 8, 18-35, 227-228.
- Gocłowski A., 2004, *Badania przyrodniczych uwarunkowań osadnictwa a proces kształcenia geografów regionalnych na Uniwersytecie Warszawskim*. w: *Badania geograficzne w poznaniu środowiska (materiały 53 Zjazdu PTG)*, Instytut Geografii UMCS w Lublinie.
- Grochowski M., Skotnicki M., 2002, *Przeobrażenia przestrzenne struktur społeczno-gospodarczych w Polsce i innych krajach Europy*. *Prace i Studia Geograficzne*, 25-lecie Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 30, 59-76.
- Kałuski S., 1964, *Międzynarodowy ruch turystyczny*. *Geografia w Szkole*, 2.
- Kałuski S., 1977, *Rola Dunaju w procesach integracji ekonomicznej*. *Gospodarka Wodna*, 11.
- Kałuski S., 1983a, *Granice i krajobraz kulturowy*, *Przegl. Zagr. Lit. Geogr., Geografia polityczna*, 4.
- Kałuski S., 1983b, *Granice polityczne jako przedmiot badań geograficznych*. *Przegl. Zagr. Lit. Geogr., Geografia polityczna*, 4.
- Kałuski S., 1988, *Granice polityczne w problematyce geografii regionalnej*. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, Prace Geograficzne*, Kraków.
- Kałuski S., 1992, *Rzeki graniczne a kształtowanie się więzi regionalnych w Europie*. Wydawnictwa UW, Warszawa.
- Kałuski S., 1993, *Turystyka kwalifikowana jako czynnik rozwoju regionalnego obszarów przygranicznych Polski*. Wyd. Fundacji Eberta, Warszawa.
- Kałuski S., 1994a, *Dorzecze Odry jako region transgraniczny*. [W:] *Ekologiczne i ekonomiczne aspekty rozbudowy dróg wodnych*. World Wide Fund for Nature. Łagów.

- Kałuski S., 1994b, *Rzeki a granice polityczne*. [W:] *Rzeki. Kultura – Cywilizacja – Historia*. T.2, Katowice.
- Kałuski S., 1997, *Granice polityczne – naturalne i sztuczne – anachronizm, czy aktualny problem*. *Prace i Studia Geograficzne*, 19.
- Kantowicz E., 1973, *The forest-savanna boundary against the background of differentiation of temperature and rainfall in Equatorial and West Africa*. *Africana Bull.*, 1973, Nr 18, s. 143-159.
- Kantowicz E., 1975, *Natural conditions of development of crop cultivation on the forest-savanna boundary in Africa*. *Africana Bulletin*, 252-255 (streszczenie pracy doktorskiej). *Naturalne warunki rozwoju uprawy roślin na pograniczu lasu i sawanny a Afryce*. Dokumentacja Geograficzna IG. PAN, 1976, 1, 81-83 (streszczenie pracy doktorskiej).
- Kantowicz E., 1981, *Przyrodnicze bariery rolniczego zagospodarowania obszarów suchych (zarys koncepcji)*. *Przegląd Geograficzny*, LIII, 4, 827-839.
- Kantowicz E., 1983, *Niektóre aspekty ochrony przyrody w strefie półsuchej – przykład afrykański*. *Prace i Studia Geograficzne*, 4, 127-139.
- Kantowicz E., 1985a, *Naturalne warunki rozwoju uprawy roślin na pograniczu lasu i sawanny w Afryce*. *Prace i Studia Geograficzne*, Wyd. UW, Warszawa, 8, 83-163.
- Kantowicz E., 1985b, *Przyrodnicze bariery rolniczego zagospodarowania ziemi w strefie suchej*. 63 poz. Serii Dissertationes Universitatis Varsoviensis. Wyd. UW, Warszawa.
- Kantowicz E., 1986, *Towards evolutionary concepts in geography. Remarks on the ecological approach*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 141-152.
- Kantowicz E., 1987, *Ecological concepts as the basis for research on man – environment relationships. Possibilities and constraints*. *Tübinger Geographische Studien*, Tübingen, 96, 141-152.
- Kantowicz E., 1988a, *Relations between man and environment in research and teaching of regional geography*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 181-186.
- Kantowicz E., 1988b, *Dlaczego region nie musi być przedmiotem badań i nauczania geografii regionalnej?* *Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Geograficzne XII*, Kraków 124, 61-71.
- Kantowicz E., 1995, *Interdyscyplinarność ochrony środowiska a problemy integracji nauk przyrodniczych i humanistycznych*. [W:] *Ochrona środowiska na uniwersyteckich studiach przyrodniczych*. III Ogólnopolska konferencja metodyczna, (red. K. Bo-recka). Opole-Niwki, 4-6 września, 34-45.

- Kantowicz E., 1996, *L'interdisciplinarité de la protection de l'environnement et les problèmes de l'intégration des sciences humaines et naturelles*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 7, 117-122 oraz [W:] Environmental Physics. Proc. Of the Tempus Workshop. (eds. J. Kalinowski, A. Kopystyńska, A. Wörman), Warsaw, Sept. 26-28, 8-19.
- Kantowicz E., 1997, *Relacje między środowiskiem przyrodniczym a rolnictwem. Badania prowadzone w Zakładzie Geografii Regionalnej*. w: Prace i Studia Geograficzne, Wyd. UW, 19, 37-47.
- Kantowicz E., 1999a, *Nauka o środowisku i jej związki z geografą*. [W:] *Geografia na przełomie wieków – jedność w różnorodności*. Materiały z 8 jubileuszowej sesji, 18-20 czerwca 1998, (red. nauk. A. Lisowski), Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 203-212.
- Kantowicz E., 1999b, *Strefa sucha — zasoby i zagrożenia rolnictwa*. Wyd. Akademickie. Dialog, Warszawa.
- Kantowicz E., Lonc E., 1999, *Studium przypadku („Case study”) w badaniach problemów środowiskowych i w kształceniu z ochrony środowiska*. [W:] *Ochrona Środowiska na Uniwersyteckich Studiach Przyrodniczych*. VII Ogólnopolska Konferencja Metodyczna (red. nauk. T. Borowiecki) „Lublin-Zwierzyniec, 1-3 września 1999, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Chemii, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, Lublin 91-101.
- Kantowicz E., Skoczek M., Walewski A., 1998, *Classification criteria for border regions-comparative studies in Poland and France*. [W:] *Borderlands or Transborder Regions-Geographical, Social and Political Problems*. (eds. M. Koter, K. Hefmer) Region and Regionalism. No.3 University of Łódź, Silesian Institute in Opole, 39-45. Opole-Łódź.
- Kantowicz E., Skotnicki M., 1984, *Trends in regional geography*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 1984, 153-163.
- Kantowicz E., Walewski A., 2000, *Zmiany klimatyczne – efekt cieplarniany – rolnictwo*. [W:] *Rolnictwo polskie i ochrona jakości wody*. Zeszyty Edukacyjne, Wydawnictwo Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych, 6/2000, 37-51.
- Kikolski B., 1967, *The problem of population capacity of the meng Hulunpier in Inner Mongolia*. [W:] *IGU Cooperative Study on Geography Population Pressure upon Physical and Social Resources*. University Park, Penn. USA.
- Kikolski B., 1974, *System organizacji regionalnej a teoretyczne zagadnienia alokacji wytwórczości w Chińskiej Republice Ludowej*. PAN Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju – Komisja Międzynarodowych Zagadnień Gospodarki Przestrzennej, Prace i Materiały.

- Kikolski B., 1976, *Zagadnienia teoretyczno-modelowe gospodarki przestrzennej i struktury regionalnej w Chinach*. Prace i Studia IGUW, 20 (Geogr. Ekon.) 3 (Problemy geografii regionalnej), Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 8-28.
- Kłos-Kantowicz E., 1976, *W sprawie związku między gęstością zaludnienia a rolnictwem w gospodarce samozaopatrzeniowej*. Prace i Studia IGUW, 20 (Geogr. Ekon.), 3 (Problemy Geografii Regionalnej), 118-131.
- Languedoc-Mazowsze. *Dix ans de campagnes polonaises*, 1992, Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie, 26, 1-2, 3-4.
- Lechowicz M., 2000, *Location of capitals of the world and the boundaries of Vegetation zones*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 9, 165-174.
- Lechowicz M., 2001, *Przyrodnicze uwarunkowania roli Zakarpacia w procesach integracji europejskiej*. [W:] *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań*. Oddział Rzeszowski PTG UMCS, filia w Rzeszowie, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 123-126 (streszczenie, pełny tekst w druku).
- Lechowicz M., 2004, *Uwarunkowania przyrodnicze rozmieszczenia miast w ukraińskiej części Karpat od średniowiecza do czasów współczesnych*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa (praca doktorska – maszynopis).
- Lenart W., Roge M., 2001, *Yamal-Europe gas pipeline – a challenge to environmental impact assessment procedures*. (streszczenie), Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Geografia, środowisko: rozwój geografii w centralnej i wschodniej Europie” Kaliningrad-Rosja, 4-7 czerwca 2001, 1, 212.
- Lenart W., Roge M., 2002, *The Impact Assessment of Construction and Operation of the Transit Gas Pipeline Russia – Western Europe on Environment*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 10, 185-94.
- Makowski J., Skoczek M., 1985, *Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego a zróżnicowanie użytkowania ziemi na Kubie*. Prace i Studia Geograficzne, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8, 41-57.
- Markowska J., 2004, *Hydrodynamiczny system Jezior Plitwickich (Chorwacja)*. [W:] (red. Z. Michalczyk) *Badania geograficzne w poznawaniu środowiska*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Mileska M.I., 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*. Prace Geogr. IGiPZ PAN, 43.
- Piskorski K., 2003, *Global environment management survey in Polen*. [W:] (red. M. Kramer, J. Brauweiler, K. Helling), *Internationales Umweltmanagement. II: Umweltmanagementinstrumente und – systeme*. 289-307.

- Ratajski L., Winid B., 1960, (2 wyd. 1963), *Kartografia ekonomiczna. Metody opracowania map gospodarczych*, PPWK, Warszawa.
- Roge M., 2001, *Oddziaływanie gazociągu tranzytowego Jamał – Europa Zachodnia na środowisko*. [W:] Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Gospodarowanie zasobami naturalnymi w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju*, Polskie Towarzystwo Geofizyczne Oddział w Warszawie, 10-12 października 2001, Mierki; 70-75.
- Roge-Wiśniewska M., 2004, *Analiza oddziaływań jako narzędzie wspomagające planowanie przedsięwzięć inwestycyjnych na przykładzie gazociągu tranzytowego Jamał – Europa Zachodnia*. *Problemy Ocen Środowiskowych*, 1[24], 44-48.
- Rucińska D., 2003, *Związki między ENSO a gospodarką na zachodnich wybrzeżach Ameryk. Afryka, Azja, Ameryka Łacińska*, Wydawnictwa UW, 80.
- Skoczek M., 1976, *Reformy rolne w krajach Ameryki Łacińskiej*. *Geografia w Szkole*, 4, 186-192.
- Skoczek M., 1978, *La reforma agraria y las transformaciones de la agricultura en Colombia y Venezuela*. *Estudios Latinoamericanos*, Ossolineum, 4, 181-203.
- Skoczek M., *Geografia rolnictwa w Uniwersytecie Warszawskim*. [W:] *Dorobek naukowy geografii rolnictwa w Polsce*. Komisja Obszarów Wiejskich PTG (w druku).
- Skotnicki M., 1965, *La subdivision de Soubré. Notes d'un séjour en Côte d'Ivoire*. *Africana Bulletin*, 4.
- Skotnicki M., 1968, *Une étude de terroir au Mali. Remarques méthodologiques et techniques*. *Africana Bulletin*, 9.
- Skotnicki M., 1973, *Przyczyny i skutki migracji ze wsi w Afryce Zachodniej. Mali-Górna Wolta*. *Prace Geograficzne IG PAN*, 98.
- Skotnicki M., 1976, *O kryteriach oceny poziomu rolnictwa w krajach Trzeciego Świata na przykładzie obszarów sawannowych Afryki Zachodniej*. *Prace i Studia IGUW*, 20 (Geogr. Ekon.), 3 (Problemy Geografii Regionalnej), Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 97-104.
- Skotnicki M., 1982, *Typologie de l'agriculture mondiale et réalités du Tiers Monde*. [W:] *Croissance et développement régional*. Université Montpellier III, Montpellier.
- Skotnicki M., 1987, *Jeszcze raz o geografii regionalnej*. *Geografia w Szkole*, 5.
- Skotnicki M., 1994, *Land Utilisation in the Farafra Oasis*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 6, 205-212.
- Skotnicki M., 1998, *Changes in the land use in Southern Anatolia*. *Miscellanea Geographica*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 8, 235-252.

- Walewski A., 1979, *L'influence de l'altitude sur l'exploitation des terres cultivées en Afrique Orientale*. *Africana Bulletin*, 28, 57-82.
- Walewski A., 1990, *Możliwości rozwoju rolnictwa w obszarach górskich w Afryce*. [W:] *Środowisko i rolnictwo krajów subtropikalnych*. Kraków, 77-82.
- Walewski A., 1996, *Les conséquences d'une éventuelle élévation du niveau de la mer*. *Miscellanea Geographica*, 7, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, 123-126.
- Walewski A., 1997, *Badanie relacji między zmiennymi o wartościach grupowanych – propozycja metodyczna*. *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 19, 49-54.
- Walewski A., 1998, *The natural agricultural potential of mountainous areas in Africa*. *Africana Bulletin*, 46, 103-106.
- Winid B., 1960, *Zarys geografii Indii*. [W:] *Spoleczno-ekonomiczne problemy Indii*. Wybór tekstów. PWG, Warszawa, 275-393.
- Winid B., 1961, *O potrzebie badań nad ilością Polaków zagranicą*. *Problemy Polonii Zagranicznej*, Warszawa, 2, 184-195.
- Winid B., 1964a, *Atlases and serial maps in Africa*. *Africana Bulletin*, 1, 118-122.
- Winid B., 1964b, *Polski Przegląd Kartograficzny 1925-1934*. *Czasopismo Geograficzne*, 35, 1, 5-20.
- Winid B., 1965, *Applied geographical studies in Ethiopia*. *Ethiopian Geographical Journal*, III, 2, 55-61.
- Winid B., 1977, *Polish african studies: achievements and perspectives*. *Africana Bulletin*, 25.
- Winid B., 1979, *Czasopisma kartograficzne a współpraca międzynarodowa w kartografii Polski*. *Polski Przegląd Kartograficzny*, 4.
- Winid B., 1980, *Poland – environment problems and policy*. *Transition*, Cincinnati-Ohio.
- Winidowa J., 1969, *The history of Ethiopian coffee*. *Africana Bulletin*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 10.
- Winidowa J., 1972, *Geograficzne aspekty uprawy kawy w Etiopii*, *Czasopismo Geograficzne*, XLIII, 1, 19-31.
- Winidowa J., 1976, *Próby modernizacji rolnictwa Afryki – na przykładzie Etiopii*. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, Universita Karlova, Praha, 1-2, 1975.

- Winidowa J., 1988, *Migration and urban growth: some evidence from Bangladesh*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Winidowa J., 1992a, *Tendencje urbanizacyjne w Bangladeszu. Próba syntezy*. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
- Winidowa J., 1992b, *Bangladesh cities according to "rank-size rule"*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Winidowa J., 1993, *Niektóre problemy wielkich miast Azji Południowej i Południowo-Wschodniej*. Geografia w Szkole, Warszawa, 4.
- Winidowa J., 1994, *Urban growth to the 2000 year and National Policy in Bangladesh*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Winidowa J., 1996, *The method of "Distances and Percentage Shares" of Walenty Winid. Application to towns of Bangladesh*. Miscellanea Geographica, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa oraz Przegląd Geograficzny, 3-4.
- Winidowa J., 1997a, *Zmiany w rozwoju miast municypalnych Bangladeszu w latach 1981-1991*. Prace i Studia Geograficzne, 19.
- Winidowa J., 1997b, *Procesy urbanizacyjne w krajach Azji Południowej i Południowo-Wschodniej*. Geografia w Szkole, Warszawa, 5.
- Winidowa J., 1999, *Uwagi na temat problemów miejskich Tajlandii*. Czasopismo Geograficzne, LXX.
- Winidowa J., 2000, *Prace magisterskie na temat potencjalnych potencjalnych, optymalnych i rzeczywistych obszarów wybranych upraw wykonane w Zakładzie Geografii Regionalnej*. Afryka, Azja, Ameryka Łacińska, WGiSR UW, 76, 57-77.
- Winidowa J., 2001, *Uwagi na temat migracji wewnętrznych w Bangladeszu*. w: *Migracje i społeczeństwo diaspory*, 6, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Winidowa J., 2002, *Problematyka wpływu środowiska przyrodniczego na osadnictwo w pracach magisterskich wykonanych w Zakładzie Geografii Regionalnej WGiSR*. Afryka, Azja, Ameryka Łacińska, Warszawa, 79, 99-113.
- Winidowa J., Kolbasenko Z., Kantowicz E., 1979, *Surowce mineralne Afryki*. Uniwersytet Warszawski, Warszawa (skrypt).

Ewelina Kantowicz

**50 Years of Research Activity at the Department
of Regional Geography 1954-2004**

Summary

Research activity at the Department of Regional Geography in the past 50 years has been reviewed in the context of the geographical thought of the 20th century, subdivided into the following categories: methodology, research, encyclopedias, monographic studies, manuals, as well as bibliographical, cartographical and onomastic works.

As far as methodological works are concerned, one should mention, first of all, a new approach to, and the very idea of the subject and objectives of regional geographical studies, developed at the Department in the late 1970s. The crucial point of the new approach was seeking relations between the natural environment and man and his activities in different regions, while applying various methods for analyzing the relationships. Other methodological works concerned such issues as for example: links between certain geographical issues (political borders, globalization processes) and regional geography, various details relating to methods and approaches, principles governing research in regional geography and some methodological problems relating to geography and environmental protection.

From the moment the Department of Regional Geography of Warsaw University was established till the early 1970s, its research studies were dominated by social and economic problems, including population studies, studies on the Polish community abroad, on migration and urbanization, economic activity, as well as regional and economic development in various parts of the world. Very many studies dealt with geographical rural problems in non-Polish territories. Historical, political and cultural geography was also frequently approached. Since the mid-1960s, research studies have been mainly focused on relations between human activity and the natural environment, which became the dominant subject in the subsequent years. These subjects, analyzed from different perspectives, were dealt with not only by research staff in their publications, but also, with a few exceptions, by students writing their MA theses, thus contributing to the overall academic achievement of the Department. This concurrence, or rather subordination of one of the most important teaching elements to basic academic research, should be emphasized in this context. In regional geography, relationships are perceived in terms of spatial (and sometimes, also temporal) coexistence of natural and socio-economic phenomena, a prerequisite for examining causal relationships between the natural environment and the domain of human activity. The following research assumptions adopted in regional geography provide the theoretical grounds for these relations: factors confining human activity, diversification as a common attribute of the natural environment, with impact on man and his activity, a chain of intermediate man-

environment interconnections, changing character of these interrelations in time, their dual and bi-directional nature. Various statistic methods are used in examining spatial co-appearance of some of the features of the natural environment and the corresponding features of the socio-economic sphere. On the part of the natural environment, these interrelationships were analyzed in terms of its diversification, its usefulness with respect to various human activities, impact of its individual qualities, existing limits and barriers of physical and geographical character, impact of changes of the environment and, finally, its degradation. On the part of the socio-economic phenomena, the following aspects were taken into consideration: population density, deployment and durability of settlements, various issues related to agriculture and land use, density and character of communication and transportation systems, tourism and tourist facilities, economic development and its attributes. Research activity of the Department of Regional Geography is evidenced by a total of 163 chosen published studies.